

МОВА В СТРУКТУРІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ В АВІАЦІЙНОМУ ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Мова є важливим засобом оволодіння професією, викладається в системі вищої освіти як навчальна дисципліна. В авіаційних ЗВО вона виконує функцію складової професійно зорієнтованої підготовки фахівців.

У статті обґрунтовано значення англійської мови для ефективної підготовки майбутніх фахівців у галузі авіації. Автор проаналізував документи, що визначають необхідність вивчення англійської мови різними категоріями майбутніх спеціалістів авіації. Вказуються особливості змісту та методів викладання англійської мови студентам двох категорій майбутніх професій. Увага приділяється змісту матеріалів для вивчення англійської мови, які стосуються професійної орієнтації. У роботі розглядається той факт, що підготовка інтерпретатора, здатного працювати в галузі цивільної авіації, здійснюється в авіаційних навчальних закладах, використовуючи навчальні програми для кожної спеціальності, що містяться в змінній. Залучаючись до такої практики, студенти знайомляться з міжнародними, європейськими та українськими цивільними авіаційними організаціями; документи, що регламентують їх діяльність; вивчати термінологію ІКАО; навчитися професійно перекладати авіаційні тексти; аналізувати методи та методи, пов'язані з вирішенням термінів та спеціальної фразеології, які необхідні для авіаційного персоналу. Автор описав методи навчання учнів, які навчаються у вищих навчальних закладах авіації, які викладаються англійською мовою. Специфіка викладання дисциплін англійською мовою визначається відповідно до стратегій навчання. Англійська мова, обрана як основний засіб навчання учнів, викликає зміни в методологічному забезпеченні навчального процесу. З огляду на це, доцільно додати, що слід враховувати специфіку організації стосовно процесу навчання в умовах полікультурного середовища. Позитивний досвід, накопичений у сфері навчання, проаналізовано на основі роботи з студентами у англомовному проекті. У зв'язку з цим ми розробляємо деякі методи, які допомагають підвищити рівень методологічного забезпечення навчання та якості професійного навчання.

Ключові слов: мова, заклад вищої освіти, фахівці авіаційної галузі, ІКАО, англомовний проект.

Постановка проблеми та її актуальність. Мова є важливою ознакою належності людини до виду «людина розумна» (Homo sapiens). На різних етапах формування й становлення її як особистості мова виконує різні функції: є засобом динамічного психічного розвитку, сприяє формуванню мовлення, комунікативної спроможності, підвищує рівень адаптивної здатності. Вона є засобом виховання, культурного впливу на людину, регулювання емоційної сфери, координації її поведінки тощо. У закладах освіти мова є засобом навчання й оволодіння професією. Рідна мова в цих установах поглиблює національно-ідентифікаційну здатність учня, студента. Поряд із материнською мовою, зокрема в ЗВО, викладається іноземна, здебільшого англійська мова. В авіаційних закладах вищої освіти англійська мова має спеціальне призначення, оскільки професійна діяльність майбутніх фахівців авіаційної галузі відбуватиметься в полікультурному середовищі, що вимагає від них не лише ґрунтовності фахових знань та сформованості умінь і навичок, певного досвіду практичної діяльності. Надзвичайно важливою є лінгвістична складова їхньої професійної компетентності. Авіаційна англійська мова є для них не лише засобом спілкування в інтеркультурному середовищі, а й інструментом реалізації професійних функцій.

Процес підготовки майбутніх авіаційних фахівців орієнтується на нормативно-правові акти України з питань аеронавігаційного забезпечення відповідно до стандартів та рекомендованої практики Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО); нормативно-правові документи ІКАО, нормативно-правові документи Європейської агенції з безпеки авіації (EASA); Звід нормативно-правових вимог об'єднаної авіаційної влади Європи» (JAA); зміст Чиказької конвенції про міжнародну цивільну авіацію. Усе це зумовлює потребу підготовки майбутніх авіаційних фахівців з активним використанням такого засобу професійного навчання, як іноземна мова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання викладання англійської мови майбутнім фахівцям авіаційної галузі досліджували такі вчені, як О. Акмалдінова, О. Письменна (англійська мова для авіаційних спеціалістів), Є. Оборін (впровадження методології ICAO TRAINAIR). Ряд наукових праць присвячено підготовці пілотів до ведення радіообміну англійською мовою на

міжнародних повітряних трасах (В. Півень, Є. Кміта, Г. Пащенко). Дослідженням проблеми формування навичок безпомилкової комунікації в авіадиспетчерів займалась Т. Тарнавська. О. Ковтун досліджувала теоретико-методологічні засади формування професійного мовлення у майбутніх фахівців авіаційної галузі. Питанню контролю в методиці навчання іноземних мов присвячені дослідження О. Петрашук. Л. Конопляник займалась дослідженням проблеми підготовки майбутніх інженерів авіаційної галузі до використання іноземної мови у професійній діяльності. І. Колодій, Т. Семигінівська, Н. Білоус вивчали питання формування професійної, професійно-комунікативної компетентності, професійної етики в майбутніх перекладачів авіаційної галузі; Н. Глушаниця – іншомовну професійно-комунікативну компетентність майбутніх бакалаврів з авіоніки; О. Бережко – технологічну компетентність викладачів іноземної мови у післядипломній освіті авіаційної галузі; Л. Герасименко – використання методу сценарію для викладання англійської мови професійного спрямування; Г. Єнчева – лінгвокогнітивне моделювання процесу перекладу авіаційних термінів (на матеріалах англо-українських версій нормативно-технічної документації ІКАО); О. Москаленко досліджувала теоретико-методичні засади підготовки курсантів вищих льотних навчальних закладів до професійної комунікації в особливих умовах. Огляд цих публікацій засвідчує важливість іноземної мови для реалізації професійних функцій фахівцями авіаційної галузі.

Мета статті полягає у визначенні особливостей викладання мови, зокрема англійської, у сфері авіаційної професійної підготовки.

Викладення основного матеріалу дослідження. У вітчизняних авіаційних ЗВО викладання англійської мови має певні особливості, зумовлені вибором студента відповідного фаху. Так, до майбутніх пілотів, авіадиспетчерів, інженерів авіаційної галузі висуваються спеціальні вимоги щодо володіння ними спеціальною авіаційною англійською мовою. Відповідно до пункту 1.2.9.4. Поправки 164 до Додатку 1 «Видача свідоцтв авіаційному персоналу» (Doc 9835-AN/453 Manual on the Implementation of the ICAO Language Proficiency Requirements, 2004) прийнятого Міжнародною організацією цивільної авіації (ІКАО) 27 листопада 2003 року, починаючи з 5 березня 2008 року, пілоти літаків і гелікоптерів, диспетчери повітряного руху та оператори авіаційних станцій повинні вміти спілкуватись англійською мовою та розуміти її на четвертому робочому рівні із шести визначених (четвертий рівень є мінімально достатнім для мовного забезпечення виконання польотів на міжнародних повітряних трасах). Робочий рівень передбачає ефективне спілкування на загальні, конкретні та пов'язані з роботою теми. З метою розробки вимог щодо оволодіння загальною англійською мовою дослідницькою групою PRICE SG (Proficiency Requirements in Common English Study Group), створеною за ініціативи Аеронавігаційної комісії ІКАО, була розроблена Кваліфікаційна шкала ІКАО. Поява цих документів є результатом аналізу авіаційних інцидентів, однією з причин яких був недостатній для виконання функціональних обов'язків працівниками галузі рівень володіння англійською мовою. Таким чином, володіння англійською мовою фахівцями авіаційної сфери набуло фахової значимості, оскільки воно є обов'язковою умовою забезпечення здійснення польотів на міжнародних трасах, що визначено ІКАО для всіх країн (Глушаниця, 2013). На фоні значної масштабності підвищення ефективності підготовки фахівців авіаційної галузі в Украерорусі з березня 2004 року реалізується Концепція мовної підготовки фахівців, на виконання завдань якої організовано курси загальної та авіаційної англійської мови, зокрема в Навчально-методичному центрі післядипломної освіти «Аеролінгва» (Київ, Україна), Навчально-сертифікаційному центрі Украероруху та окремо зусиллями викладачів регіональних структурних підрозділів підприємства.

Володіння англійською мовою є професійною необхідністю, тому що для фахівців властива специфічна комунікація. Визначення ключового поняття «авіаційна англійська мова» представлено в документі 9835 ІКАО (Doc 9835-AN/453 Manual on the Implementation of the ICAO Language Proficiency Requirements, 2004). Авіаційна англійська мова охоплює: *ICAO Phraseology* (стандартна фразеологія радіообміну, чітко визначена документами ІКАО); *English for specific purposes* (професійна англійська мова, яка передбачає знання авіаційної термінології); *English for general purposes* (загальна англійська мова, що забезпечує можливість вільного спілкування на будь-яку тему). А тому студенти авіаційних спеціальностей мають бути компетентними користувачами *професійної та загальної англійської мови*. ІКАО рекомендує починати вивчення авіаційної англійської мови після досягнення авіаційним спеціалістом 3-го рівня володіння іноземною мовою за шкалою ІКАО. При досягненні цього рівня фахівець може досить легко ініціювати та підтримувати розмову на знайомі теми в передбачуваних ситуаціях. Він володіє хоча й обмеженим, але достатнім словниковим запасом для спілкування на загальні, конкретні та пов'язані з професійною діяльністю теми. Не володіючи іноземною мовою як засобом формування і формулювання думок у межах

повсякденного спілкування, студенту досить складно вивчати англійську авіаційну технічну термінологію, працювати із сучасною іншомовною науково-технічною періодикою, спеціальною документацією та інструктивними матеріалами. Отже підготовку майбутнього спеціаліста доцільно починати з вивчення загальної англійської мови. Наступним навчальним курсом є англійська мова професійного спрямування. Досвід викладачів, які забезпечують лінгвістичну складову професійної підготовки авіафахівців, засвідчує, що починати вивчення англійської мови професійного спрямування доцільно тоді, коли в студентів сформовано фаховий словник рідною мовою, оскільки несформованість понятійної бази з фаху викликає труднощі лінгвістичного плану у процесі роботи із спеціалізованими текстами. Аналіз результатів досліджень зазначених вище вчених дає підстави щодо констатації факту наявності труднощів змістового аспекту при викладанні спеціальної англійської мови. Вони навчають мови, а не спеціальності. Саме тому сьогодні поширеною серед лінгвістично-педагогічної спільноти є думка, що викладачеві авіаційної англійської недостатньо мати лише знання з авіаційної термінології. Адже йдеться про підготовку майбутніх фахівців, чия професійна діяльність безпосередньо пов'язана з безпекою перебування людини в повітряному просторі. За вимогами ІКАО, кваліфіковані викладачі англійської мови отримують право викладання міжнародної авіаційної мови шляхом отримання досвіду роботи в авіації або після проходження курсу навчання (наприклад, в Навчально-методичному центрі післядипломної освіти «Аеролінгва» (Київ, Україна), MLS, м. Борнмут, Велика Британія). Вимоги ІКАО (Doc 9835-AN/453 Manual on the Implementation of the ICAO Language Proficiency Requirements, 2004) до викладачів англійської мови викладені в Документі 9835.

Контент-аналіз програми дисципліни «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)» дозволяє констатувати, що в результаті її вивчення студент повинен знати: основну термінологію з фаху та загальнотехнічних дисциплін за навчальним планом; основні граматичні та лексичні особливості перекладу технічної літератури за фахом; основні правила роботи з науково-технічною літературою, зокрема й з авіаційною літературою; основні правила написання наукових статей та складання і проведення презентацій за фахом. Водночас він повинен вміти: розуміти на слух монологічне та діалогічне мовлення; виступати з повідомленням з питань, пов'язаних із спеціальністю, брати участь у бесіді-обговоренні; передавати в усній та письмовій формах здобуту при читанні інформацію як рідною, так і іноземною мовами; писати наукові статті та готувати презентації за фахом. Тому у процесі фахової підготовки майбутніх авіаційних фахівців використовуються блоки вправ та завдань, розроблені на основі інтеграції інженерних та лінгвістичних знань, спрямовані на формування інженерної, термінологічної компетенцій та уміння здійснювати професійну взаємодію іноземною мовою (Глушаниця, 2013).

Важливою умовою оволодіння мовою міжнародної взаємодії в авіаційному ВНЗ є навчання студентів в англomовному проєкті. У ньому працюють студенти авіаційних й неавіаційних спеціальностей, громадяни України й громадяни закордонних країн. Вибір іноземної мови основним засобом навчання зумовлює зміни в методичному забезпеченні навчального процесу, оскільки мають бути враховані особливості його організації в умовах полікультурного та полінаціонального середовища. Науково-педагогічні працівники, які забезпечують викладання дисциплін різних циклів, мають певні переваги в порівнянні з тими, хто викладає одну дисципліну, оскільки вони мають можливість створення цілісної системи методичних і змістових вимог до навчання студентів, спостереження за їхньою професійною та лінгвістичною динамікою. *На першому курсі* викладачі здійснюють зріз знань студентів з англійської мови, на основі результатів якого планують заходи індивідуальної мовної взаємодії з ними, мобілізації студентів з високим рівнем володіння іноземною мовою щодо психологічної та навчальної підтримки студентів, котрі ним не володіють. Вирівнюванню лінгвістичних знань першокурсників та поступовому засвоєнню ними професійного вокабуляру сприятимуть опрацьовані самостійно (до читання викладачем в аудиторії) тексти лекцій з дисципліни, тематичне ведення глосарію. Доречно практикувати проведення на початку лекції експрес-опитування, котре сприятиме виробленню звички регулярної роботи з дисципліни, вдосконаленню орфоепічних норм, виробленню комунікативних умінь. *На другому курсі* спостерігається поступове вирівнювання знань студентів та вмінь користуватись у навчальних цілях англійською мовою. Крім видів робіт, запропонованих для студентів першого курсу, доречно звертати увагу на виконання студентами самостійної домашньої роботи та індивідуальних завдань; на вироблення вмінь пошуку, обробки та використання спеціального англomовного матеріалу, отриманого з мережі Internet. *На третьому курсі*, коли виявляється впевненість студентів щодо успішності навчання іноземною мовою, коли закладено загальнонаукову термінологічну базу для оволодіння професією, вироблено інформативно-пошукові уміння, доцільно, на нашу думку,

долучати студентів до підготовки тематичних виступів на семінарських заняттях. Однак їхні доповіді не повинні мати репродуктивний характер. Досвід навчання іноземної мови попередніх поколінь свідчить про недоцільність такого виду роботи. Він розвиває лише загальнолінгвістичні уміння. Актуальним сьогодні є комунікативний підхід, чим пояснюємо методичну обґрунтованість потреби організації такого типу семінарів, як семінари-дискусії. Їх проведення сприяє збагаченню іншомовного професійно-комунікативного досвіду студентів, коли вони всі володіють змістом підготовлених доповідей, котрими студенти попередньо обмінюються через мережу Internet. У процесі виконання письмових самостійних та модульних контрольних робіт, вважаємо, можна дозволяти студентам користуватись самостійно ними складеними предметними словниками, що насамперед сприятиме підвищенню рівня мотивації щодо доцільності їхнього регулярного ведення та допоможе студентіві сформувати термінологічний «скелет» професії. Взаємодія викладача та студентів як на лекційних заняттях, так і під час проведення занять практичного спрямування має відбуватись виключно іноземною мовою. Працюючи зі студентами *четвертого курсу*, необхідно, на нашу думку, практикувати широке використання мультимедійних засобів як лектором, так і студентами. Така потреба зумовлена необхідністю формування в студентів здатності публічної презентації певних результатів, що допоможе успішно підготуватись до захисту курсової та кваліфікаційної робіт, до виступів на університетських та позауніверситетських наукових конференціях. Необхідно також звертати особливу увагу та здійснювати постійний контроль за самостійним пошуком, аналізом і використанням в роботі з навчального курсу додаткових літературних та мережевих джерел інформації.

Систематична, цілеспрямована робота зі студентами англійської мови, орієнтована на вдосконалення рівня володіння усною та писемною англійською мовою, дозоване ускладнення змістового та технологічного навантаження, створення умов для впевненої публічної презентації набутих навчальних досягнень англійською мовою сприятиме якісній професійній підготовці студентів та створенню комфортних умов для їхнього подальшого навчання у ВНЗ закордонних країн, участі в міжнародних студентських товариствах та форумах, і саме головне – допоможе повній особистісній та фаховій самоактуалізації.

В авіаційних ВНЗ наявні спеціальності, які за класифікатором професій ніби й не мають ніякого відношення до авіаційної галузі («Філологія», «Соціологія», «Соціальна робота», «Психологія» та ін.). Однак варіативною складовою навчальних планів їхньої підготовки передбачена ймовірна її зорієнтованість на сферу цивільної авіації. Так, зокрема готують фахівців за напрямом «Філологія», спеціальністю «Переклад». Аналіз навчального плану з підготовки майбутніх перекладачів за освітньою програмою бакалавра свідчить про те, що на формування в них готовності працювати в авіаційній галузі зорієнтовано зміст дисциплін варіативної складової навчального плану.

Курс «Переклад в авіаційній галузі» (1 семестр) передбачає, що студенти засвоять основні граматичні проблеми науково-технічного перекладу та текстів авіаційної тематики зокрема; основні лексичні, термінологічні й жанрово-стилістичні особливості англійських та українських текстів з цивільної авіації; способи перекладу термінологічних одиниць; лексичні та граматичні перекладацькі трансформації; методи відтворення у перекладі слів-реалій, аббревіатур, власних назв та умовних позначень. У них мають бути вироблені уміння перекладати оригінальну фахову авіаційну літературу; володіти лексикою терміносистеми цивільної авіації. Курс «Національні та міжнародні організації цивільної авіації» (7 семестр) ознайомлює майбутніх перекладачів зі структурою та особливостями діяльності національних і міжнародних організацій цивільної авіації; зі схемою їхнього співробітництва з урядами країн, авіакомпаніями та адміністрацією аеропортів; у них відбувається формування навичок самостійного пошуку інформації щодо національних і міжнародних організацій цивільної авіації та отримання педагогічної підтримки викладачів щодо розуміння основних лексико-стилістичних та синтаксичних особливостей авіаційного дискурсу на міжнародному і національному рівнях. Студенти-перекладачі мають також можливість протягом 7-8 семестрів набувати практичних навичок з перекладу авіаційної термінології («Практика перекладу авіаційної термінології»).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз змісту професійної підготовки студентів різних спеціальностей вищого авіаційного закладу освіти дозволяє нам стверджувати про вартісну роль лінгвістичних навчальних курсів, серед яких великою є питома вага англійської мови. Рівень вимог щодо оволодіння нею детермінується особливостями ступеня включеності майбутнього спеціаліста в професійну діяльність в авіаційній галузі і визначається документами міжнародних організацій цивільної авіації та галузевими освітніми стандартами. Зміст спеціальних документів

Міжнародної організації цивільної авіації дозволяє в системі професійної підготовки фахівців авіаційної галузі обґрунтувати основні вимоги до спрямованості, сутності, методики навчання студентів англійської галузевої мови. Водночас цей процес має бути зорієнтований на модель фахівця, визначену державним та галузевим стандартом вищої освіти (Барановська, 2018, с.78).

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні положень щодо можливостей інтеграції змісту фахових і лінгвістичних навчальних курсів в авіаційному ЗВО, розробленні методичного супроводу цього процесу.

Список посилань

1. Doc 9835-AN/453 Manual on the Implementation of the ICAO Language Proficiency Requirements. – Preliminary edition. – 2004. – 162 с.

2. Глушаниця Н. В. Формування іншомовної професійно-комунікативної компетентності майбутніх бакалаврів з авіоніки у процесі фахової підготовки / Автор. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Н.В. Глушаниця. – Національний авіаційний університет. – Київ, 2013. – 20с.

3. Барановська Л. В. Англійська мова в авіаційному ВНЗ: навчальна дисципліна, засіб професійної підготовки та майбутньої фахової діяльності Комунікація у сучасному соціумі : Матер. II Міжн. наук.–практ. конф. (Львів, 8 червня 2018р.). – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. – С. 77-79.

L. Baranovskaya

LANGUAGE IN PROFESSIONAL PREPARATION STRUCTURE IN THE AVIATION STAFF OF HIGHER EDUCATION

Summary. The article substantiates the significance of the English language for the efficient training of future specialists in the aviation industry. Author analyzed the documents that determine the necessity to learn English by various categories of future aviation specialists. Specifics of the content and methods of teaching English to students of the two categories of future professions are specified. The attention is paid to the content of the English language training materials that pertain to professional orientation. The paper considers the fact that the training of an interpreter capable of working in the field of civil aviation is carried out in aviation education institutions, using the subjects contained in the variable the curriculum for each specialty. Being involved in such practices, students get acquainted with international, European and Ukrainian civil aviation organizations; documents regulating their activities; study the terminology of ICAO; learn to professionally translate aviation texts; analyze methods and techniques related to dealing with terms and special phraseology that are required for aviation personnel. Author described methods of training students studying in higher aviation education institutions, who are taught in the English-language project. The specifics of teaching subjects in English are determined in accordance with the training strategies. The English language selected as the main mean of teaching students causes changes in the methodological provision of the educational process. With this in mind, it would be appropriate to add that the specifics of the organization regarding the training process in the conditions of the multicultural environment should be taken into account. The positive experience gained in the area of training is analyzed on the basis of working with students in the English-language project. In this regard, we develop some methods that help to enhance the level of methodological provision of training and the quality of vocational training.

Keywords: language; higher education institution; specialists in the aviation industry; ICAO; English-language project.